IL-KNISJA TAS-SALVATUR FIŻ-ŻEJTUN

Kitba tal-Kan. Joe Abela

- *L-ewwel knisja tas-Salvatur fiż-Żejtun inbniet fiż-Żmenijiet tan-Nofs.*
- *Fl-1575 Mons. Dużina żar ukoll il-knisja tal-Viżitazzjoni.*
- *"Tas-Salvatur" inbniet mill-ġdid fis-seklu XVIII.*
- *Il-brunżar Salvu Cauchi ħadem il-qanpiena fl-1849.*

Il-Parroċċa ta' Sta Katarina

Sa miż-Żmenijiet tan-Nofs u għal mijiet ta' snin wara, iż-Żejtun kien maqsum f'numru ta' rħula żgħar, prinċipalment Bisqallin (ir-raħal t'isfel ta' llum), Ħal Bisbut (ir-raħal ta' fuq ta' llum) u Ħal Ġwann (il-parti llum magħrufa bħala "Ta' Tablin"), barra minn Ħal Għaxaq, Ħaż-Żabbar u Marsaxlokk. Iż-Żejtun ilu parroċċa sa minn qabel l-1436, is-sena meta l-Isqof Senatore de Mello ġabar lista tal-benefizzji tal-kleru Malti. F'din il-lista ż-Żejtun jissemma bħala l-parroċċa ta' Santa Katarina. Il-knisja parrokkjali allura kienet dik li llum insibuha bħala "Ta' San Girgor", mhux għaliex kienet xi darba ddedikata lil dan il-qaddis, iżda minħabba l-purċissjoni nazzjonali li kienet issir kull sena b'wegħda għal din il-knisja. F'din il-purċissjoni kienu jieħdu sehem il-kleru u l-fratellanzi kollha ta' Malta. Il-knisja ta' San Girgor fiż-Żejtun tgħodd miż-żmien meta nbniet il-knisja parrokkjali l-qadima ta' Ħal Lija, dik tas-Salvatur, li għadha teżisti sa llum.

Knejjes Żgħar fiż-Żejtun

Iżda l-knisja ta' San Girgor kellha żvantaġġ kbir: kienet wisq 'il bogħod mid-djar fejn kienu jgħixu ż-Żwieten, u wisq probabbli li ntagħżlet bħala knisja parrokkjali għaliex kienet tinsab, bejn wieħed u ieħor, l-istess distanza mill-irħula żgħar li kienu jikkomponu liż-Żejtun. Iżda ż-Żwieten kellhom knejjes żgħar oħra fejn jaqdu d-dmirijiet reliġjużi tagħhom: f'Ħal Ġwann kien hemm il-knisja tal-Madonna tal-Ħniena u oħra ddedikata lil San Ġwann Battista, li l-kwadru antik tiegħu llum jinsab fil-mużew parrokkjali, iżda l-knisja nfisha ġiet imwaqqa' għal kollox; f'Ħal Bisbut kien hemm il-knejjes ta' Sant' Anġlu Martri u ta' Marija Mtellgħa s-Sema; u f'Bisqallin kien hemm

il-knejjes tal-Viżitazzjoni tal-Madonna u tas-Salvatur, iżda Ferris igħid li l-ewwel titular ta' din ta' l-aħħar kienet Santa Marija.

Minn dawn il-knejjes żgħar kollha, it-tnejn f'Bisqallin kienu mill-eqdem u nbnew għall-ħabta tas-sena 1500, meta f'Bisqallin ma kenux joqogħdu aktar minn 400 ruħ. Fiż-żjara tiegħu ta' l-1575, il-Viżitatur Apostoliku Mons. Pietru Dużina isemmihom it-tnejn u jgħid li kienu mibnija fir-raħal ta' Santa Katarina[1]. Iżda jilmenta li dik tas-Salvatur la kellha bieb ta' l-injam, lanqas rettur biex jieħu ħsiebha u lanqas renti u ħwejjeġ oħra meħtieġa, biss minħabba d-devozzjoni kienet issir quddiesa fil-jum tal-Festa tat-Trasfigurazzjoni. Mons. Dużina ordna li jagħmlulha l-bieb ta' l-injam[2]. F'din il-knisja kien hemm ukoll artal dedikat lil San Bastjan u fuqu kien isir il-quddies.

Il-Karità mal-Foqra

Mons. Dużina żar ukoll il-knisja l-oħra tal-Viżitazzjoni tal-Madonna li kienet tinsab maġenb il-knisja tas-Salvatur. Kellha artal, bieb ta' l-injam u qiegħa, iżda la kellha rettur, lanqas renti u bżonnijiet oħra. Ċertu Wiġi Cassar, probabilment l-istess wieħed tal-Fratellanza l-ġdida tas-Sagrament, kellu l-obbligu li jagħmel quddiesa darba fil-ġimgħa, fil-knisja tal-Viżitazzjoni. Dun Ġwann Mamo, il-kappillan taż-Żejtun, fl-1575, kien iqaddes din il-quddiesa. F'jum il-festa mhux biss kien isir il-quddies, iżda wkoll il-Vespri, u kien jingħata l-ikel lill-foqra. Il-piż biex jitħallsu l-ispejjeż kien fuq għalqa ta' l-imsemmi Wiġi Cassar li kienet in-naħa ta' Ħal Għaxaq. Probabilment din hi l-istess għalqa li kienet imqabbla lill-Każin ta' San Ġużepp, Ħal Għaxaq, u li fejn illum hemm il-kamra tan-nar ta' l-istess każin.

Jidher li dawn iż-żewġ knejjes tas-seklu XVI tant kienu viċin xulxin li ġew magħquda fi knisja waħda fis-snin ta' wara. Din il-ħaġa kienet spiss issir. Għall-ħabta ta' nofs is-seklu XVIII, il-knisja tas-Salvatur kienet bdiet tiġġarraf u allura nbniet mill-ġdid bi flus il-benefatturi. Din hi l-parti l-kbira tal-knisja ta' llum, fejn toqgħod il-kongregazzjoni biex tisma' l-quddiesa, filwaqt li l-parti l-oħra iżgħar, dik ta' wara l-artal li llum isservi bħala sagristija, hi dak li baqa' mill-knisja medjevali tal-Viżitazzjoni. Filwaqt li l-parti l-kbira għandha saqaf mibni fuq il-ħnejjiet ftit bil-ponta, saqaf li malajr ifakkrek f'dak ta' San Girgor, dik ta' wara l-artal għandha saqaf nofs tond, *barrel-vault* bl-Ingliż, bix-xorok iduru mal-ħnejjiet. Is-saqaf tal-parti l-kbira mhux mibni hekk, iżda hu mibni fuq il-ħnejjiet infushom, bix-xorok jagħtu ftit għan-niżla, u bil-ħnejjiet infushom jibqgħu neżlin sa l-art. B'kollox hemm 7 ħnejjiet prinċipali u 8 daħliet bil-bankijiet tal-ġebel. Dawn il-bankijiet tal-ġebel kienu jintużaw meta l-Maltin ma kellhomx flus biex jagħmlu bankijiet ta' l-injam, u nsibuhom fil-knejjes qodma kollha.

Il-Knisja minn Barra

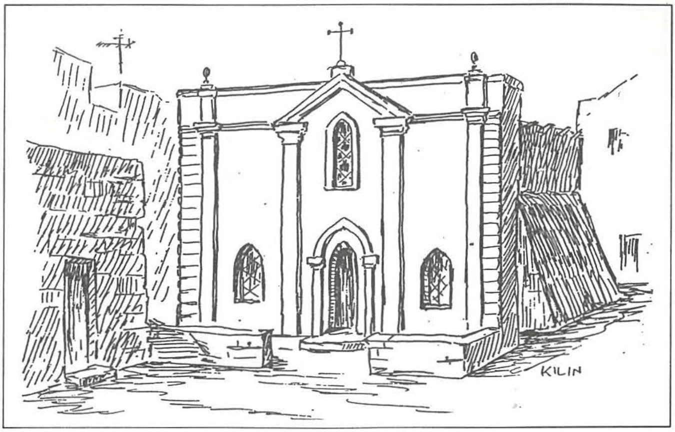

Fuq barra l-ħitan tal-ġnub huma rinforzati bid-dniefel. L-iskop tagħhom hu mhux biss li jagħtu s-saħħa lill-ħitan, iżda wkoll biex jilqgħu t-*thrust* tas-saqaf, peress li dan, bil-mod kif inħu mibni jitfa' t-toqol 'l barra. Id-denfil tal-parti ta' nofs in-nhar tal-knisja jibda erba' filati taħt l-imwieżeb tal-bejt, u jispiċċa isfel wisgħa ta' ftit anqas minn metru, filwaqt li dak tat-tramuntana jibda filata waħda taħt l-imwieżeb u jispiċċa ma' l-art f'wisgħa ta' aktar minn metru. Ir-raġuni hi d-dislivell li hemm fit-triq. Il-knisja għandha faċċata mill-isbaħ, mibnija fil-bidu tas-seklu XX, bi tletti twieqi ġejjin għall-ponta minn fuq, u b'erba' pilastri, bit-tnejn tan-nofs imżejna bil-panewijiet. Fuq nett hemm salib fin-nofs u żewġ qaqoċċiet tal-ġebel fit-truf. Quddiem il-knisja hemm zuntier imdaqqas ġmielu, li jintuża kull sena fil-festa tas-Salvatur biex issir laqgħa soċjali għal dawk li jkunu attendew il-knisja.

Dfin fil-knisja

Il-paviment tal-knisja fl-imgħoddi kien magħmul miċ-ċangatura tal-ġebel franka, iżda fl-1952, fi żmien il-prokuratur Benigno Schiavone, l-art ġiet miksija bl-irħam, bil-flus maħruġa mill-benefatturi, speċjalment ċerta Angela Zammit. dari kien isir id-dfin f'din il-knisja. Tant hu hekk, li fit-Tifkira ta' l-Erwieħ fil-bidu tax-xahar ta' Novembru, kull sena kien isir it-tberik ta' l-oqbra. Kitba bil-Latin quddiem l-artal mejda ta' llum tgħid li l-għadam inġabar kollu u tqiegħed f'post wieħed quddiem l-artal meta sar il-paviment ġdid, iżda din l-informazzjoni mhix eżatta, għaliex l-għadam tħalla kollu fl-oqbra fejn kienu. L-oqbra kienu jwasslu mill-presbiterju sa nofs il-knisja. Fil-ħajt tax-xellug kien jeżisti bieb li jagħti għall-isqaq li hemm fuq it-tramuntana tal-knisja, iżda dan il-bieb dam snin kbar imbarrat sakemm ġie miftuħ mill-ġdid mir-rettur Dun Anġ. Seychell fil-bidu tas-snin '90. Dari quddiem dan il-bieb imbarrat kien hemm artal iddedikat lill-Flaġelazzjoni ta' Ġesù Kristu. Fuq dan l-artal flok pittura, kien hemm statwa magħmula

minn injama waħda. Dwar din l-istatwa, li llum qiegħda fis-sagristija, jingħat li hi xogħol l-istatwarju Żejtuni Xandru Farrugia. Fit-tieni ġimgħa tar-Randan kienet issir quddiesa kantata f'ġieħ il-Passjoni ta' Ġesù. Hu wisq probabbli li wkoll in-naħa l-oħra kien hemm xi bieb simili, għaliex il-bank tal-ġebel hu nieqes minn dik id-daħla.

Pittura fil-knisja

L-artal maġġur hu tal-ġebel u taħt il-mejda tiegħu hemm l-"Agnus Dei" skolpit fil-ġebel: Il-Ħaruf fuq il-Ktieb. Quddiem dan l-artal illum hemm ukoll artal mejda ta' l-injam li sar fi żmien ir-rettur Dun Karm Galea. Fuq il-ħnejjiet ta' fuq l-artal maġġur tidher pittura ta' Toussaints Busuttil. Mill-ġdid naraw il-Ħaruf fin-nofs imdawwar bl-ilsna tan-nar li jirrappreżentaw l-Ispirtu s-Santu. fuq in-naħa tal-lemin jidhru t-twavel tal-liġi, li jfakkruk f'Mosè, b'anġlu taħthom. Fuq in-naħa l-oħra hemm is-sejf jaqbad b'anġlu ieħor taħtu. Żewġ kwadri żgħar ta' l-istess pittur juru l-Marija Santissima żżur lil Santa Elizabetta, kwadru li jfakkrek fil-knisja medjevali tal-Viżitazzjoni, li semmejna, u l-ieħor lil Sant' Anna. Fuq il-bieb prinċipali min-naħa ta' ġewwa tidher pittura tal-Missier Etern u l-Ispirtu s-Santu forma ta' ħamiema, impittra mill-istess Toussaints Busuttil.

Il-Kwadru tas-Salvatur

Il-kwadru prinċipali jirrappreżenta t-Trasfigurazzjoni ta' Ġesù fuq it-Tabor. Fuq il-ġnub ta' Ġesù jidhru Mosè (bit-twavel tal-liġi f'idejh) u Elija, u fil-parti t'isfel jidhru t-tliet appostli Pietru, jħares 'l fuq, Ġakbu u Ġwanni. Dan il-kwadru sabiħ kien impitter fis-seklu XVIII, stil tal-pittura ta' Francesco Zahra, pittur li għandu ħafna kwadri fil-knisja parrokkjali u l-oratorju taż-Żejtun. Ġie restawrat mill-pittur żagħżugħ Żejtuni Twanny Spagnol fl-1996. Fil-parti ta' fuq għandek imitazzjoni mbegħda tal-parti ta' fuq tat-Trasfigurazzjoni ta' Ġesù ta' Raffaello li jinsab fil-Pinacoteca Vaticana, iżda żgur li mhux kopja tagħha. Nieqsa għal kollox hi l-parti t'isfel, ferm movimentata, tal-kwadru famuż ta' Raffaello, fejn jidher it-tifel maħkum mix-xitan li d-dixxipli ta' Ġesù ma setgħux ifejqu. Dari f'din il-knisja tas-Salvatur kien hemm artal ċkejken quddiem il-kwadru storiku, pittura fuq l-injam, ta' l-Appostlu San Tumas li llum jinsab fil-mużew parrokkjali, u li dan kien il-kwadru prinċipali tal-knisja medjevali ta' San Tumas, li kienet fil-Bajja li ż-Żwieten isibuha bħala r-Ramla ta' San Tumas. Fil-knisja tas-Salvatur dan il-kwadru kien imdendel mal-ħajt tal-bieb prinċipali.

Salvu, missier il-magħruf Ġulju Cauchi

Fuq il-bejt, barra l-erba' mwieżeb fuq kull naħa li semmejna, ta' min

jinnota l-akbar waħda miż-żewġ qniepen żgħar li hemm fil-kampnar fuq il-parti ta' wara tal-knisja. Din il-qanpiena, kif tgħid kitba fuqha stess, hi xogħol il-brunżar Salvu Cauchi, li għamilha fis-sena 1849. Dan Salvu Cauchi kien Għawdxi min-Nadur li tgħallem is-sengħa ta' brunżar mingħand l-Isqalli Ferdinando Leotta, li kellu l-funderija tiegħu barra l-bieb tat-Tarzna f'Bormla. Hu missier il-famuż Ġulju Cauchi, li ħadem numru kbir ta' qniepen, fosthom il-kbir tal-knisja parrokkjali taż-Żejtun[3]. Jidher li din tas-Salvatur, li fiha l-figura ta' Ġesù Msallab fuqha, kienet waħda mill-ewwel qniepen ta' Salvu Cauchi.

Il-knisja tas-Salvatur f'Bisqallin għal mijiet ta' snin serviet liż-Żwieten tar-Raħal t'Isfel biex fiha jaqdu d-dmirijiet reliġjużi tagħhom. Hi ċentru ta' devozzjoni u storja li mhux ta' min iħallih jintesa u jtir mar-riħ.

---

1. E. B. Vella, *Storja taż-Żejtun u M'Xlokk*, p. 50.
2. Ibidem.
3. John Bezzina, 'Ġulju Cauchi', *Leħen il-Banda San Ġorġ*, Bormla, Diċembru 1989, pp. 75-88.

Inrodd ħajr lil Dun Anġ. Seychell, ir-rettur preżenti tal-knisja tas-Salvatur, u lill-Mons. Carmelo Zammit, li ilu midħla ta' din il-knisja minn ċkunitu, għat-tagħrif li tawni dwar din il-knisja.

CHARLES UPHOLSTERY

Prop. R. Cassar

SPECIALISING IN THE MANUFACTURE OF
CAR COVERS, SETTEES AND RE-UPHOLSTERY
OF ANTIQUE FURNITURE

Notabile Road, Attard BKR 14, Malta

Tel: 436597